

- 4 Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти / Наук. ред. акад. Кураса І. Ф., акад. Пирожкова С. І. - К., 2004. 5 Назв. праця. - С. 424.
- 6 Воронко О. Основні аспекти сучасного соціально - демографічного розвитку Чернігівської області у контексті загальнодержавних тенденцій // Сіверянський літопис. - 2002. - № 5. - С. 63 -66.
- 7 Воронко О. Динаміка сучасних етнодемографічних процесів у Чернігівській області у контексті загальнодержавних тенденцій // Сіверянський літопис. - 2004. - № 5 - 6. - С. 48 - 51.
- 8 Социальная и профессионально-отраслевая структура населения Украинской ССР (по данным Всесоюзной переписи населения 1979 года). - К., 1981. - С. 7.
- 9 Там же. - С. 12.
- 10 Наступні показники наведені автором за: Кількість та територіальне розміщення населення України за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. - С. 33-36.
- 11 Демографічна криза в Україні... - С. 351-352.
- 12 Див.: Трудові ресурси Чернігівської області та їх використання в 2000 році. - Чернігів, 2001. - С. 4.
- 13 Див.: Трудові ресурси Чернігівської області... - С. 4-5.
- 14 Український демографічний щорічник. 2002 р. - К., 2003. - С. 79, 93.
- 15 Див. працю польського демографа Е.Росета «Процесс старения населения». (М., 1968. - С. 14-28).
- 16 Розраховано автором за: Статеві-віковий склад населення України за даними Всеукраїнського перепису 2001 р. - К., 2002. - С. 13, 18-21.
- 17 Див. детальніше: Статистика населения с основами демографии. - М., 1990. - С. 84-85.
- 18 Розраховано автором за: Статеві-віковий склад населення України за даними Всеукраїнського перепису 2001 р. - С. 318-321.
- 19 Див.: Трудові ресурси Чернігівської області... - С. 4.
- 20 Там же.
- 21 Населення України, 2002 рік. - К., 2003. - С. 283.
- 22 Демографічна криза в Україні... - С. 188.
- 23 Там же. - С. 192.
- 24 Наступні показники по Чернігівській області розраховані автором за: Діти, жінки та сім'я у Чернігівській області. - Чернігів, - С. 77-78.
- 25 Демографічна криза в Україні... - С. 196.
- 26 Там же. - С. 197.
- 27 Там же. - С. 199.
- 28 Соціально-економічне становище в Чернігівській області. 2003 р. - Чернігів, 2004. - С. 40.
- 29 Населення Чернігівської області 1995. Демографічний щорічник. - Чернігів, 1996. - С. 121.
- 30 Демографічна криза в Україні... - С. 200.
- 31 Там же. - С. 201.
- 32 Здоров'я дітей та жінок України. - К., 1997. - С. 66-71.
- 33 Репродуктивне та статеве здоров'я підлітків в Україні. (Статистичний аналіз). - К., 1999. - С. 70.
- 34 Демографічна криза в Україні... - С. 202.
- 35 Діти, жінки та сім'я у Чернігівській області. - Чернігів, 2002. - С. 80.
- 36 Там же. - С. 73.

Інга СУББОТІНА

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТІВ ПЕРЕПИСІВ НАСЕЛЕННЯ 1959 - 2001 рр.

Переписи населення - це основне джерело комплексних відомостей про населення. За визначенням Статистичної комісії ООН, перепис населення являє собою єдиний процес збору, узагальнення, оцінки, аналізу і публікації або розповсюдження іншим способом

демографічних, економічних і соціальних даних, які за станом на певний час мають відношення до всіх осіб в країні або чітко обмеженої частини країни.¹ Цінність переписів полягає в тому, що вони охоплюють усіх без винятку жителів країни та надають докладну і точну інформацію, що стосується демографічних, економічних, освітніх та інших ознак населення.

Метою написання статті є дослідження організаційних заходів та програмних розробок сучасних вітчизняних переписів населення для усвідомлення основних дослідницьких напрямів реалізації їх джерелознавчого потенціалу. Безперечно, історіографічна традиція щодо вивчення проблем народонаселення характеризується сталістю і багатогранністю². Однак дослідження особливостей проведення і структурних аспектів переписів населення в цілому не є фундаментальним і лише частково компенсується виданням збірників статей.³ Наймістовніші з існуючих наукових розвідок будуть згадуватися в міру необхідності.

Нагальним вбачається здійснення порівняльної характеристики програмних положень всесоюзних і Всеукраїнського переписів населення. Важливим дослідницьким кроком в означеному напрямку слід вважати появу наукового видання «Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти»⁴. Втім, незважаючи на докладність вивчення цілого переліку соціально-демографічних та етнічних питань у світлі перепису, характеристика історії проведення вітчизняних переписів та їх аналіз як джерел статистичних даних здійснені лише оглядово. Дослідницький акцент в означеному аспекті зроблено на презентації Всеукраїнського перепису населення 2001 р. Не відрізняється ретроспективним джерелознавчим аналізом і навчальний посібник «Всеукраїнський перепис населення: методологія та організація»⁵. Також виключно епізодично згадується досліджувана проблематика в науковій праці «Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії»⁶. Отже, обґрунтованою є необхідність поглиблення вивчення означеної тематики.

Відмітною особливістю сучасних переписів населення є охоплення всієї території країни, єдність програми, індивідуалізація їх відомостей, принцип самовизначення та централізації⁷. Для того, щоб отримати порівнювані дані, переписи повинні проводитись через рівні проміжки часу (через п'ять або десять років). На думку багатьох вчених, десятилітній інтервал часу є максимальним для проведення переписів, і його дотримання дозволяє одержати набагато цінніші дані, ніж дані переписів, які проводяться епізодично, від випадку до випадку⁸. Згідно з рекомендаціями ООН, національні переписи бажано проводити у роки, які закінчуються на «0» або близьку до нього цифру⁹, виконання цієї вимоги дає можливість отримати дані, які можуть порівнюватися з даними інших держав.

Протягом ХХ ст. було проведено сім всесоюзних переписів населення (1926, 1937 - матеріали якого визнані «дефективними», 1939, 1959, 1970, 1979 та 1989 рр.). Незважаючи на те, що в Радянській державі приділялось багато уваги організації і проведенню переписів, принцип періодичності проведення не завжди дотримувався. Найчастіше це залежало від бажання приховати події, які спричиняли зменшення населення. Найтрагічнішими сторінками історії радянських переписів були 30-і рр. Проведення перепису населення в цей час відкладалось декілька разів: спочатку внаслідок голодомору 1931-1933 рр., масштаби якого намагалися замовчати, потім у зв'язку з необхідністю виправити «недоліки» перепису 1937 р., результати якого розійшлися зі зробленими попередніми оцінками. Оскільки організація перепису 1937 р. була визнана незадовільною, а самі організатори оголошені ворогами народу, повторне проведення перепису населення було перенесене на 17 січня 1939 р. Внаслідок того, що перепис 1939 р. проводився за надзвичайно складних і навіть небезпечних умов, а його організатори постійно перебували під страхом арешту, деякі дослідники вважають результати перепису завищеними¹⁰. Друга світова війна перервала діяльність по розробці результатів перепису 1939 р., підсумки якого так і не були повністю опубліковані.

Наступний перепис населення був проведений лише через 20 років (15 січня 1959 р.). Такий великий розрив між переписами був зумовлений не лише об'єктивними економічними труднощами, які спіткали країну в післявоєнні часи, а й небажанням привертати увагу до величезних втрат населення в роки війни. В подальшому переписи населення проводились більш-менш регулярно. Лише запланований у 1969 р. перепис

населення був відкладений на один рік і розпочався 15 січня 1970 р. Переписи 1979 та 1989 рр. проводились згідно зі встановленими графіками за станом на 17 та 12 січня відповідно, але збої періодичності проведення попередніх переписів призвели до того, що протягом ХХ ст. лише раз було дотримано запланованого десятилітнього міжпереписного інтервалу.

На жаль, недостатній досвід самостійного проведення переписів республіканськими статистичними органами в минулому, а головне - відсутність необхідних бюджетних коштів зробили неможливим своєчасне проведення і першого Всеукраїнського перепису населення, термін здійснення якого був перенесений з січня 1999 р. на 15 грудня 2001 р.

Організація та проведення переписів населення є завданням органів державної статистики. За радянських часів безпосереднім виконавцем робіт, пов'язаних з організацією переписів, було управління Всесоюзного перепису населення (Управління переписів і обстежень населення), створене при ЦСУ СРСР. У ЦСУ союзних республік і статуправліннях АРСР, країв, областей, міст за організацію і якість робіт, пов'язаних з переписом, відповідали відділи переписів населення (щодо РРФСР - управління переписів та обстежень населення)¹¹. В Україні, згідно з постановою Кабінету Міністрів, відповідальність за підготовку, проведення і розробку матеріалів Всеукраїнського перепису населення 2001 р. покладалась на Держкомстат України та органи державної статистики в АР Крим, областях, районах та містах¹².

Переписи населення є найкрупнішим і найскладнішим видом статистичних робіт, який потребує ретельної підготовки та організованості. Підготовка до переписів проводиться впродовж декількох років і включає цілий ряд підготовчих робіт: складання програми перепису; уточнення переліку і меж міських поселень, упорядкування в них назв вулиць, нумерації домоволодінь, складання картографічного матеріалу; упорядкування списків домоволодінь та сільських населених пунктів; складання планів проведення перепису; підбір та підготовка кадрів для перепису; підготовка документації; масово-роз'яснювальна робота тощо¹³.

Оскільки від ґрунтовної організації, своєчасного і якісного виконання робіт залежить достовірність отриманих даних, проведенню підготовчих робіт завжди приділялося багато уваги. В складанні й обговоренні програми перепису брали участь не лише планові і статистичні органи, а й представники інших наукових установ, зацікавлених міністерств та відомств¹⁴. Пропозиції щодо організації та проведення переписів широко висвітлювалися в пресі¹⁵.

У період підготовки і здійснення переписної роботи в країні статистичними органами проводились масово-роз'яснювальні заходи, від яких багато в чому залежала успішна реалізація запланованого. До агітаційно-роз'яснювальної роботи також широко залучались партійні, профспілкові, комсомольські та інші суспільні організації. Інформація про порядок і строки проведення перепису систематично висвітлювалась засобами масової комунікації. Центральна кіностудія документальних фільмів випустила декілька короткометражних фільмів, присвячених проведенню всесоюзних переписів населення («Сколько нас», «Большой счет страны» та ін.), також виходили документальні фільми національними мовами. Напередодні переписів було опубліковано десятки тисяч статей, організовано близько тисячі телевізійних передач та десятки тисяч передач по радіомовленню. Основним посібником для лекторів, а також для широкого кола читачів була брошура «Всесоюзная перепись населения - всенародное дело», підготовлена ЦСУ СРСР (у 1970 році її тираж досягнув 1,2 млн. екземплярів). Крім брошури ЦСУ, видавались брошури, тексти, довідкові матеріали місцевих статистичних управлінь. Невід'ємною частиною масово-роз'яснювальної роботи була наочна агітація. Для її проведення органи статистики видавали великим тиражем яскраво оформлені плакати, заклики, листівки тощо. Інформація про перепис населення містилась на календарях, конвертах, сірникових етикетках. Плакати та заклики друкувалися мільйонними тиражами¹⁶.

Кожного переписного року у проведенні масово-роз'яснювальної роботи брали участь більше одного мільйона лекторів, агітаторів, пропагандистів тощо. Повсюдне проведення лекцій, доповідей та бесід сприяло глибшому розумінню важливості обстеження, що проводиться, дозволяло докладніше з'ясувати питання, що цікавили населення. Доповідачі інформували про конфіденційність отриманих даних, що повинно було б заохотити громадян до відвертих відповідей. До речі, в нашій країні відповіді на

питання переписного листа давалися респондентами цілком добровільно, принаймні протягом досліджуваного періоду, натомість в деяких західних країнах «у випадку відмови від його (бланка перепису) заповнення або надання брехливих свідчень» респондент міг бути оштрафований¹⁷. Таким чином, на підготовку і проведення переписів населення витрачалось багато зусиль та коштів¹⁸, але виправданість цих витрат є очевидною, тому що саме громадянська відповідальність та свідомість багато в чому визначають успіх переписів.

Для перевірки прийнятності методів, інструментарію та інших методично-організаційних питань проводилися пробні переписи населення. Перший такий перепис в СРСР був здійснений в 1932 р., наступні - в 1957, 1967, 1976 рр. та ін. Пробні переписи населення в СРСР охоплювали декілька регіонів країни (зазвичай дев'ять регіонів з кількістю населення близько 800 тис. осіб), які різнилися за природно-географічними, економічними, національними умовами і розселенням населення. В незалежній Україні пробним переписом населення 1997 р. було охоплено майже 100 тис. чоловік Мар'їнського району Донецької області. Відповідність практично всім вимогам, які висуваються під час відбору території спостереження, зробили цей регіон традиційним місцем проведення пробних переписів ще за радянських часів. Перевірочні дослідження є важливим заходом, котрий дозволяє уточнити інструментарій перепису і при необхідності внести до нього певні поправки, які повинні сприяти отриманню якіснішої та надійнішої інформації.

Правильність обліку багато в чому залежить і від рівня підготовки та сумлінності робітників перепису, тому при доборі переписного персоналу перевага віддавалась особам з вищою (або незакінченою вищою) освітою, які мали досвід масово-політичної роботи серед населення, партійним, профспілковим та комсомольським активістам тощо¹⁹. Загальна кількість переписних робітників в різні роки становила від 600 до 800 тис. осіб (без врахування резерву). Працівники, залучені до проведення перепису, могли приступати до роботи тільки після відповідного навчання і перевірки знань.

Проведенню перепису передував попередній обхід обліковцями кожного приміщення, що входило до складу їх ділянок. Метою обходу було ознайомлення населення з інформацією про майбутній перепис, його цілі та завдання, уточнення схематичних планів та меж своєї ділянки тощо. І тільки після кропіткої підготовчої роботи приступили до етапу безпосереднього проведення перепису. Традиційно в нашій країні він розпочинався о восьмій годині ранку і тривав вісім днів, упродовж яких обліковці заповнювали переписні листи згідно зі станом на критичну дату, враховуючи наявне і постійне населення країни. Після перепису населення, інструктори-контролери проводили контрольний обхід, завданням якого була перевірка повноти обліку населення та правильності зроблених записів. Для того, щоб запобігти пропускам та подвійному обліку, персонал складав контрольні бланки та видавав довідки про проходження перепису. Із завершенням контрольних обходів проведення перепису населення вважається закінченим.

Здійснення переписної роботи в потягах, на судах, вокзалах тощо мало свої суттєві особливості. У важкодоступних регіонах перепис проводився навіть з деяким відступом від загальних правил, але у цілому це не мало істотного впливу на результати обстежень.

Важливою вимогою, що передумовлює об'єктивність підсумкових даних, є виважений зміст програми перепису населення, яка являє собою «перелік характеристик людей, сімей (домогосподарств) або відомостей про них, котрі збираються під час перепису (обстеження) населення»²⁰. Питання, що включались до програми радянських (українського) переписів населення, найчастіше складались із наступних груп. По-перше, це адресні питання (прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, що переписується). По-друге, основні питання програми, до яких належать питання про категорію населення, загальнодемографічні (стать, вік, сімейний стан), питання про національно-лінгвістичну приналежність, рівень освіти та навчання, питання, які характеризують соціально-економічний стан населення. Починаючи з 1970 р. до складу програм переписів були введені питання про міграцію населення, а з 1979 р. - питання, які з'ясовують шлюбність та тенденції фертильності жінок. По-третє, питання, які пов'язують перепис населення з супутніми обстеженнями (в 1989 та 2001 рр. - житлові обстеження).

Зміст програми перепису населення може змінюватися залежно від актуальності

тих або інших питань на момент проведення перепису в країні, тому між структурами їх програм існує багато розбіжностей. Крім вже зазначених, у переписний лист можуть входити питання про фізичні недоліки людей (такий облік планували провести в 1970 р.), дані про віросповідання (входили до програми перепису 1937 р.) та багато інших. Кількість питань, які можна поставити при обстеженні населення, безліч, але з метою полегшення проведення перепису та розробки його матеріалів в програмі знаходять відображення лише найголовніші та найсуттєвіші.

Серед переписів, що досліджуються в даній статті, найменшою кількістю питань відрізняється програма перепису 1959 р. Під час обговорення вчені неодноразово пропонували її розширити, зокрема, провести вибіркове дослідження фертильності жінок. Ці пропозиції широко розглядалися у пресі, на нарадах статистиків, але в 1957 р. було вирішено їх відхилити. Офіційною причиною відмови вважалась відсутність досвідчених кадрів, а тому головну увагу було вирішено зосередити не на ускладненні програми перепису, а на його чіткій організації²¹.

В опитувальному листі зрештою передбачалося з'ясування п'ятнадцяти ознак: відношення до голови родини; час відсутності (для тимчасово відсутніх); місце постійного проживання та час відсутності в ньому (для тимчасово проживаючих); стать; вік; шлюбний стан; національність; рідна мова; громадянство; рівень освіти; назва навчального закладу (для учнів); місце роботи; заняття; джерело засобів існування (для тих, хто не має заняття) та суспільна група. Незважаючи на незначну кількість питань, переписний лист в 1959 р. містив ряд недоліків. Наприклад, збір у відповідях викликало питання про освіту, яке містило підпункт «зовсім неписьменний». Багато з людей, які вміли читати, помилково відносили себе до категорії неграмотних, тому що на загальному фоні вважали себе неписьменними. У питанні про шлюбний стан не враховувалися категорії розлучених та вдових.

При підготовці до перепису населення 1970 р. вчені намагалися врахувати попередній досвід. На сторінках «Вісника статистики» розгорнулася гостра дискусія з приводу складання програми. Так, начальник управління з проведення переписів П.Г. Под'ячих запропонував виключити з програми перепису питання про громадянство, місце навчання та рідну мову²². Інші статистики закликали до обов'язкового включення до програми питань, які допомогли б характеризувати міграцію населення²³. Пробний перепис, який проводився в 1966 р., у цілому базувався на програмі 1959 р., але додатково містив ряд питань щодо вивчення фертильності жінок, міграції та житлових умов населення. Програма пробного перепису складалась з 23 питань. При цьому, враховуючи зростання грамотності населення, при його проведенні, разом з традиційним методом опитування, вперше було застосовано метод самообчислення. Однак остаточний варіант перепису зазнав значних змін. Передусім вирішили відмовитись від нового методу, тому що респонденти виявились не здатними до правильного самостійного заповнення документації. Саму ж програму перепису скоротили до 18 питань. У ході обговорення було вирішено відмовитись від цілого ряду питань, які, на думку вчених, могли спровокувати неправдиві відповіді або призвести до ускладнення розробки даних. До програми перепису 1970 р. не увійшли заплановані два питання, за допомогою яких планувалось вивчити тенденції фертильності, та шість питань, що стосувались житлових умов населення країни. Крім того, змінилось формулювання питання про шлюбний стан (повернулися до пропозиції, прийнятої при проведенні перепису 1959 р.) та відмовились від спроб врахувати знання третьої мови, якою опитуваний вільно володіє.

Деякі здійснені зміни збіднили програму перепису, але мали місце й позитивні зрушення. Найважливішим було те, що нарешті до програми увійшли питання, які давали можливість вивчити міграційний рух населення (питання №№ 16-18 переписного листа). Статистики також вдосконалили формулювання питання про вік, запропонували фіксувати не лише кількість років, що виповнилися, а й дату народження. Такий запис давав змогу отримати меншу вікову акумуляцію, особливо на роках, що закінчувались на «0» або «5». Переписом 1970 р. почала враховуватись не лише рідна мова респондента, а й друга мова, якою він вільно володіє. Незначні зміни торкнулись питання про джерело засобів існування. Вперше в 1969 р. було поставлене питання про характер і тривалість праці.

Програма наступного перепису 1979 р. у цілому була аналогічною програмі 1970 р., хоча й містила деякі зміни. Загальна кількість питань у переписному листі була зменшена

до 16 пунктів. Без змін залишились питання про відношення до голови сім'ї; стать; вік; національність; рідну мову; освіту; тип навчального закладу; джерело засобів існування; місце роботи; заняття за місцем роботи та тривалість проживання в даному населеному пункті. Питання про місце постійного проживання і час відсутності в ньому (для тимчасово проживаючих) та причину і час відсутності (для тимчасово відсутніх) на відміну від попередніх переписів подавались у скороченій редакції. Відтепер переписом фіксувався лише сам факт тимчасової відсутності або тимчасового проживання, не заглиблюючись у причини ситуації, що склалася. У питанні про суспільну групу скоротилась кількість підказів за рахунок віднесення робітників та службовців, які є членами колгоспів, до відповідних категорій робітників та службовців. Навпаки, питання про шлюбний стан вирішили сформулювати в розгорнутій формі, враховуючи вдових, розлучених та осіб, що ніколи не перебували у шлюбі.

При проведенні перепису 1979 р. вперше почали враховувати кількість народжених жінкою дітей. Організатори попереднього перепису вважали, що таке питання може викликати у жінок «тяжкі переживання», а в ряді випадків «невдоволення чоловіків опитуваних жінок, що вважають ці питання ... інтимними»²⁴. На жаль, включення до програми такого важливого питання відбулося водночас із скороченням кількості питань про міграційний рух населення. У перепис 1979 р. не увійшли питання про попереднє місце проживання (для проживаючих у місці постійного проживання менше двох років) та питання про причину зміни місця проживання. Звичайно, програма перепису не повинна залишатися незмінною протягом тривалого часу, але постійна зміна питань, навіть їх невеликої кількості, ускладнює зіставлення отриманих результатів.

Безумовно, вчені намагалися дотримуватись тотожності програм. Однак реалії суспільного розвитку вносили свої корективи в структурну побудову програми нових переписів. У той же час організаторам переписів вдалося зберегти загально визнані основи переписної програми, що дозволяє здійснювати ретроспективний статистичний аналіз. Програма перепису населення 1989 р. зберегла всі питання попереднього перепису майже в незмінному вигляді, хоча в цілому її обсяг був суттєво збільшений (до 25 питань). Уточненню підлягали лише декілька питань. По-перше, почали з'ясувати не відношення до глави сім'ї, а відношення до члена сім'ї, який записаний першим. Таке формулювання, на думку спеціалістів, більше відповідало сучасному статусу членів сім'ї та збігалось з рекомендаціями міжнародних організацій. По-друге, до питання про освіту знову включили підказ «неписьменний». По-третє, у зв'язку з економічними змінами в країні дещо перефразували підкази до питання про джерело засобів існування. По-четверте, разом з кількістю народжених жінкою дітей почали враховувати кількість дітей, що вижили. Важливими доповненнями були відомості про житлові умови населення (питання № 19-25) та відомості про місце народження (питання № 6). Значущість цих питань неодноразово обговорювалась при підготовці попередніх програм переписів, але раніше ці пропозиції з різних причин не приймалися. Крім того, вперше до програми перепису було включене питання про професійно-технічну підготовку (для осіб віком 15 років і старших).

Програма Всеукраїнського перепису населення 2001 р. відрізнялась від попередніх програм, що було пов'язано зі значними змінами соціально-економічної ситуації в країні. Статистики намагалися забезпечити зіставлення нових даних з даними минулих переписів населення, але все-таки більшість питань зазнала значних редакційних змін, серед них питання щодо громадянства респондентів (питання № 8), освіти (питання № 10 та № 12), джерел засобів існування (питання № 13), місця проживання (питання № 18) тощо. Крім того, була збільшена кількість підказів у питаннях про мову (питання № 7) та сімейний стан (питання № 9) респондентів.

Принципово новими змінами в програмі перепису населення 2001 р. стало записування опитуваних по домогосподарствах (хоча і з виділенням сімей), а не по сім'ях, як раніше, та поява питання про становище в занятті, що більше відповідало міжнародним вимогам. Соціальний статус респондента стали з'ясувати в делікатнішій формі, за сукупністю відповідей на питання про заняття на основній роботі та становище в ньому. За радянських часів питання про становище в занятті було включене лише до програм переписів 1920 та 1926 рр., хоча пізніше воно неодноразово рекомендувалося комісією ООН по народонаселенню²⁵. Натомість з програми Всеукраїнського перепису було виключено питання про приналежність до суспільної групи.

Запитання, що стосувались житлових умов населення, містилися на окремому переписному бланку. Більшість з них збереглася в редакції попереднього перепису, але з'явилися і нові запитання, наприклад, про власника приміщення, в якому мешкають члени домогосподарства.

Загалом склад показників, з якими можна провести ретроспективний аналіз, незначний. По-перше, це чисельність населення та його розміщення. По-друге, статеві-віковий склад та національно-лінгвістична приналежність. По-третє, шлюбний стан та рівень освіти (але з певними застереженнями). В цілому програма перепису 2001 р. відрізнялась більшою кількістю запитань, ніж попередні переписи. Нові соціально-демографічні та соціально-економічні умови, що склалися в країні, зумовили ретельне вивчення фертильності жінок, міграційного руху населення та його економічних ознак. Можна сказати, що перепис 2001 р. вплив у собі багато пропозицій та побажань, які висловлювались радянськими статистиками протягом 2-ї пол. ХХ ст. На жаль, в його програмних документах відсутні питання, які б адресувалися безробітним. Хоча при проведенні перепису 1926 р., коли перед країною гостро постала проблема зайнятості населення, з'ясовували не лише належність респондента до групи безробітних, а і його колишнє заняття та становище в ньому, тривалість відсутності роботи та ін²⁶. У програмі перепису 2001 р. цю прогалину частково компенсує питання про джерело засобів існування. Однак із зростанням кількості безробітних в перехідних умовах сучасного суспільного розвитку доречною вбачається необхідність введення в програмні документи прямих запитань про безробіття.

Безсумнівно, певні розбіжності програмного змісту обстежень не знецінюють значущості підсумкових переписних публікацій як унікальних джерел статистичних даних. Перелік позицій, які є цілком зіставимими, дозволяє здійснювати комплексну характеристику динаміки основних соціально-демографічних процесів, не підпорядкованих безпосередньо реформаторській діяльності урядів. Дослідникам необхідно чітко орієнтуватися у сутності потенційних інформаційних можливостей підсумків вітчизняних переписів населення.

Джерела та література:

- 1 Демографический энциклопедический словарь/ Гл. ред. Д.И. Валентей и др. - М., 1985. - С.314.
- 2 Див.: Библиография по проблемам народонаселения/ Под ред. Д.И.Валентей и Э.Ю.Бурнашева. - М., 1974. - 344 с.; Библиография по проблемам народонаселения (1972 - 1975) / Под ред. Д.И.Валентей и Э.Ю.Бурнашева. - М., 1977. - 232 с.; Основная литература по переписям населения. Библиографический указатель. - М., 1987. - 131 с. та ін.
- 3 Див.: Всесоюзная перепись населения 1970 года: Сб. статей/ Под ред. Г.М. Максимова. - М. 1976. - 286 с.; Всесоюзная перепись населения 1979 года: Сб. статей/ Под ред. А.А. Исупова и Н.З. Шварцера. - М., 1984. - 232 с. та ін.
- 4 Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти. / Наук. ред.: акад. Кураса І. Ф., акад. Пирожкова С.І. - К., 2004. - 558 с.
- 5 Всеукраїнський перепис населення: методологія та організація: Навч. посібник. /За заг. ред. Н.О.Парфенцевої. - К., 2001.
- 6 Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії/ За наук. ред. проф. В. Стешенко. - К., 2001. - 560 с.
- 7 Статистика населения с основами демографии: Учебник./ Г.С. Кильдишев, Л.Л. Козлова, С.П. Ананьева и др. - М., 1990. - С. 22-23.
- 8 Овсиенко В. Об организации предстоящей переписи // Вестник статистики. - 1967. - № 2. - С. 26.
- 9 Всеукраїнський перепис населення: методологія та організація... - С. 69; див. докладніше про рекомендації ООН: ЦДАВО України, Ф. Р-582, Оп.20, Т. 2, Спр. 525. - Вопросник по переписи населения 1970 г., составленный статистической комиссией ООН в 1979 г. -32 л.; там же, Спр. 400. - Материалы Статистической комиссии ООН по вопросам Всесоюзной переписи населения 1970 г.:доклады, программы и др. за 1967 г. - Л. 1-35.
- 10 Андреев Е.М. , Дарский Л.Е. , Харьковская Т.Л. Демографическая история России: 1927-1957.- М., 1998.-187 с.
- 11 Див.: Всесоюзная перепись населения 1970 года: Сб. статей...- С. 49-50; Всесоюзная перепись населения 1979 года: Сб. статей... - С. 27-28.
- 12 Постанова Кабінету Міністрів України №1536 від 28 вересня 1998 р.
- 13 Див.: ЦДАВО України, Ф. Р-582, Оп. 20, Т. 1, Спр. 1-2, 6, 13-16, 39-40, 46; там же, Т.2, Спр. 369-397, 400-406, 408-410 та ін.

14 Див. напр. : ЦДАВО України, Ф. Р-582, Оп. 20, Т. 1, Спр. 1. - Постановление Совета Министров УССР, приказы ЦСУ СССР и Статуправления УССР по подготовке и проведению Всесоюзной переписи населения 1959 г.(30 декабря 1956 - 31 декабря 1957 г. - 39л.; там же, Спр. 2. - Инструкция, указания ЦСУ СССР и инструментарий по проведению Всесоюзной переписи населения 1959 г. - 373л.; там же, Спр. 6. - Материалы Всесоюзного совещания статистиков, состоявшегося 4-8 июня 1957 г. в г. Москве. (Инструкция, постановления, бланки, проект программы переписи населения 1959 г. и др.) - 363л.; там же, Т. 2, Спр. 369. - Постановления Совета Министров СССР, УССР, приказы ЦСУ СССР, ЦСУ УССР (копии), постановления Коллегии ЦСУ УССР по вопросам подготовки и проведения Всесоюзной переписи населения 1970 г. 8 февраля - 29 декабря 1967 г. - 95 л. та ін.

15 Див. напр.: ЦДАВО України, Ф. Р-582, Оп. 20, Т. 2, Спр. 406. - Статьи из республиканских областных и районных газет Украинской ССР за 1967 г. о подготовке к Всесоюзной переписи населения 1970 г.-120 л.; там же, Спр. 447. - Статьи из областных и городских газет Украинской ССР за 1968 г. о Всесоюзной переписи населения 1970 г. - 410 л. та ін.

16 Див. докл. про це: Всесоюзная перепись населения 1970 года: Сб. статей... - С.69-71; Всесоюзная перепись населения 1979 года: Сб. статей... - С.56.

17 Демографический энциклопедический словарь./ Гл. ред. Д.И. Валентей и др. - М.: Советская энциклопедия, 1985. - С. 559.

18 Див.: ЦДАВО України, Ф. Р-582, Оп. 20, Т. 1, Спр. 47. - Сводные сметы расходов по проведению Всесоюзной переписи населения по областям Украинской ССР. - 170 л.; там же, Т. 2, спр. 526. - Сводная смета на операционные расходы ЦСУ УССР по проведению Всесоюзной переписи населения на 1970 г. - 168 л. та ін.

19 Див.: ЦДАВО України, Ф. Р-582, Оп. 20, Т. 2, Спр. 572. - Сводные единовременные отчеты о составе работников отделов переписи населения ЦСУ УССР и облстатуправлений УССР по состоянию на 1 января 1970 г. - 53 л.; там же, Спр. 573. - Информации облстатуправлений УССР о подборе, утверждении и подготовке кадров для Всесоюзной переписи населения 1970 г. по областям Украинской ССР за 1970 г. 5 января 1970 г. - 5 марта 1970 г. - 161 л. та ін.

20 Демографический энциклопедический словарь... - С. 345.

21 Див.: Всесоюзное совещание статистиков 4-8 июня 1957 г. Доклады, выступления в прениях и решениях. - М., 1958. - С. 78-83.

22 Вестник статистики. - 1966.-№ 3, 6, 7, 8.

23 Волков А. Вопросы миграции в переписи населения// Вестник статистики. - 1967. - № 2. - С. 34-35.

24 Подьячих П.Г. Программа и основные вопросы методологии Всесоюзной переписи населения 1970 г.// Всесоюзная перепись населения 1970 года: Сб. статей... - С. 27.

25 Рябушкин Т. Программа переписей населения в капиталистических странах// Вестник статистики. - 1956. - № 4. - С. 78.

26 Демографический энциклопедический словарь... - С. 558.

